

УДК.37.035.3

ІДЕЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧЕЙ СПАДЩИНІ Г.ВРЕЦЬОНИ ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО

*Косило Христина Миронівна
М.Івано-Франківськ*

У публікації, опираючись на аналіз архівних матеріалів науково-педагогічної творчості Григорія Врецьони та вибрані твори Василя Сухомлинського, робиться спроба розкрити наукові підходи вчених-педагогів XIX-XX століття до проблем трудового виховання школярів.

Ключові слова: трудове виховання, школяр, духовність, культура, громада, фізична праця.

Трудове навчання є важливим дидактичним процесом, на результативність якого впливають різноманітні чинники. Одним з таких чинників є професійна готовність і високий рівень обізнаності вчителя трудового навчання. Розкриття сутності даної проблеми, наукових понять висвітлені у дослідженнях відомих педагогів, психологів (Ж - Ж Руссо, Я. Коменський, В. Петровський, М. Ханін, С. Шабалова, Г. Щукіна та інші). Питання підготовки молоді до трудової діяльності висвітлювалися в роботах авторів: М. Горлача, В. Терес, Г. Левченко, М. Тименко, О. Лроцишин, О. Шпак. Цій проблемі присвячено також роботи педагогічних колективів вищих і загальноосвітніх закладів. Розвиваючи і збагачуючи проблему економічної освіти і виховання учнівської молоді та школярів в умовах розвитку ринкових економічних відносин, вчені С. Вовканич, А. Вихрущ, В. Мадзігон, І. Дрокопенко, В. Сидоренко, Г. Левченко, М. Ярмаченко та інші розробили нові підходи до організації економічної освіти через систему трудової підготовки. Проте проблема трудової підготовки молоді вимагає подальшого дослідження, вивчення і вдосконалення. Особливо це стосується спроби виокремити спільні ідеї трудового виховання юнаків і дівчат, зокрема Г. Врецьони та В. Сухомлинського.

Тому метою статті є спроба на основі аналізу науково-теоретичних джерел, розкрити науково-педагогічні погляди педагогів Г.Врецьони та В. Сухомлинського на проблему трудового виховання шкільної молоді.

Г.Врецьона вважав освіту головним чинником поступу нації, гарантом того, що вона зайняла місце серед цивілізованих народів. Оцінюючи під цим кутом зору тодішню школу, він гостро критикував стан освіти і виховання в ній, намагався обґрунтувати необхідність її докорінного реформування, вважаючи, що в педагогічному процесі пріоритетним завданням школи має бути виховання. Виконати свою місію, на його думку, може тільки школа національна, навчання в якій має бути обов'язковим для дітей шкільного віку. Він зазначав: «Основним принципом

діяльності школи має бути принцип народності, а виховання – організоване на основах християнської моралі. Вона має бути захищеною від впливів будь-якої партії, готувати дітей до життя, організувати свою діяльність спільно з церквою, батьками і громадськістю, важливе місце в її програмі має займати трудове навчання і виховання» [3,34-36]. За його переконанням, школа має бути гуманною, демократичною, в центрі якої має бути особистість учня, якого необхідно розглядати як активного учасника педагогічного процесу. В цих поглядах відображені як національні традиції у вихованні підростаючих поколінь, так і погляди на проблему передових європейських педагогів того часу.

Відомо, що всебічного розвитку, освіченості, духовного багатства, моральної чистоти людина отримує лише за умови, коли поряд з інтелектуальною, моральною, естетичною і фізичною культурою вона досягає високого ступеня культури праці, трудової творчості. Трудова культура включає не тільки досконалість практичних умінь і навичок, майстерність, досягнуту внаслідок виучки, вмілого керівництва працею з боку старших, але й визначає місце трудової діяльності в духовному житті людини, інтелектуальну насиченість і повноту, моральне багатство, громадську цілеспрямованість трудової творчості.

Золотими дарами природи, справжнім скарбом людини називав учений розум, очі й руки, а матір'ю щастя – працю. Тому радив, виховуючи молодь, звертати увагу на те, щоб вона стала здатною до тривалої праці, котра видається тим легшою, чим охочіше її виконують. Праця, на його думку, має бути для людини другою натурою, а все життя – одним робочим днем.

На думку Г. Врецьони, «кожна людина лише тоді приходить до найвищого ступеня розвитку, коли у вповні освіченому тілі замешкає вповні образований дух, бо і вчений, коли свого високого знання в теорії не може використати в практиці, є так само однобічно сформований, як і практик, який своїм практичним справам, своїм фізичним трудом не може надати теоретичного доведення» [2, 14]. Тому для гармонійного розвитку людини треба, підкреслював він, щоб тіло і дух розвивалися рівномірно, рівночасно. Це твердження мусить бути в майбутньому метою народної школи, котра, щоб того досягти, мусить прийняти й фізичну працю, яка дасть можливість якісно виконати вимоги сучасного закону про освіту, що вимагає: виховувати дітей морально-релігійно; розвивати їхню духовну діяльність; підготувати їх до життя.

Акцентуючи увагу на значенні праці для виховання школярів,

Г. Врецьона зробив такі висновки:

- народна школа має, крім виховання духу дитини, дбати про розвиток фізичних сил;

- цього можна досягти тоді, коли виховання і навчання пов'язані з грою і заняттям, об'являються як заохочення до діяльності, а фізична праця ведеться як предмет;

- фізична праця повинна давати дітям загальну вправу почуттям до розуміння світу і в елементарний спосіб виправляти руки до служби народові; повинна допомагати фізичному розвитку і уможливити використання теоретично засвоєного, а все це з метою гармонійного виховання і з метою підготовки основи для фахового виховання;

- фізична праця може бути включена в межі діючого шкільного закону;

- хлопців треба вчити праці, а дівчата нехай учаться і привикають до жіночих робіт;

- поки нема навчальних програм із фізичної праці, треба вибрати найбільш відповідні вікові роботи, щоб ускладнювати їх від нижчих класів до вищих.

Цікавим, на нашу думку, є запропонований Г. Врецьоною перелік робіт, які мали б виконати учні за час навчання в школі: укладання штабок, плетення паперовими стяжками, витинання і вирізування, в'язання штабок і т.п., а далі – плетення соломом, вербиною, очеретом і ликом, зшивання книжок, робота з товстим папером, виготовлення квітів, малювання фарбами, малювання на дереві, різьблення, виготовлення найпростіших столярських предметів, ґрунтування барвами, лакування, байцування, приклеювання, прибивання цвяхами тощо. Дальше – прості жіночі роботи, виготовлення простих фізичних приладів, навчальних посібників, вишивання бісером, вироби з бляхи, з глини, гіпсу, створення збірок (колекцій – авт.) рослин, метеликів, мінералів, видів ґрунту, насіння, дерев, сирих складників до малювання; далі ще робота в саду, городі, пасіці, зільнику і при шовківництві, вимірювання поля, саду, лісу і т.п.;

- на фізичні роботи треба виділити хоч дві години на тиждень;

- учителем має бути спеціаліст (іспитований учитель), а частина робіт нехай входить в його тижневе навантаження». Далі автор вказує на необхідність підготовки вчителів до праці в учительських семінаріях та залучення дівчаток-школярок до роботи з дітьми в дитячих садочках [2, 17].

А щоб дійти в чомусь до досконалості, зауважував педагог, треба довгого і терпеливого намагання – треба і робити, і зроблене поправляти, і роботу повторювати; чого не зробить талант, того досягне сильна воля і витривалість. «Людині треба невтомно трудитися і працює ставати корисним для себе та своїх ближніх, бо генії з неба не падають, а мудрими і досконалими не народжуються. І щоб бути терпеливим в очікуванні результатів своєї праці, треба бути передовсім веселого духа, бо веселість, як свіжий вітерець, оживляє душу охотного робітника» [1, 105-106].

Суттєвою у педагогічній спадщині Г. Врецьони є думка, що школяря треба сприймати як активного учасника виховного процесу, а педагогічною засадою школи має бути виховання людини. Важливе місце в навчанні й вихованні він відводив фізичній праці, розглядаючи її не лише як щось таке, що допоможе дитині знайти собі місце в «дорослому» житті, але й як не замінимий засіб гармонійного розвитку особистості. Вимагаючи перенести ідеї Ф. Фребеля в народну школу, педагог писав, що за сучасних умов лозунгом роботи в ній має стати клич: «Через працю – до поступу» [1, 105-106].

Щоб зрозуміти суспільне значення праці, зазначав Г. Врецьона, дитина повинна відчути, що без праці не можна жити, що праця дає радість, повноту духовного життя. Тому треба прагнути, щоб праця увійшла в духовне життя кожної людини ще в молодшому віці. Тому, що участь у трудовому процесі яскра-

во, наочно, зрозуміло для дітей розкриває суспільне і творче значення праці, переконає їх у тому, що вони беруть участь у створенні матеріальних цінностей для суспільства і свого краю. Дитина переживає почуття гордості, честі, гідності; праця входить в її духовне життя [5, 306-307].

Тому, для молодшого віку основним видом діяльності є гра. Виходячи з того, що в грі так як і в праці діти між собою найщиріші, у них формуються товариська взаємодопомога, увага, Г. Врецьона вважав їхню гру та працю основними засобами морального виховання.

Об'єктивність, правдивість та довготривалість актуальності педагогічних ідей та концепції трудового виховання Г. Врецьони проглядається у педагогічній спадщині видатного українського педагога В.О.Сухомлинського. Практично на ціле століття пізніше у своїй Павлівській середній школі, за тридцять три роки педагогічної та наукової праці, В.О.Сухомлинський довів і підтвердив, що ідеї трудового виховання виголошені у науково-педагогічній спадщині Г. Врецьони є актуальними і мають право на реалізацію у сучасному навчально-виховному процесі. Зокрема перегукується думка обох вчених з питань поєднання інтелектуальної і фізичної праці як засобу трудового виховання. Так, на думку В.О.Сухомлинського, «однією з найсильніших спонук до фізичної праці є важливість задуму цієї праці, поєднання зусиль розуму і рук... Ми прагнемо до того, щоб будь-яка справа мала у своїй основі творчий задум, здійснення якого стимулювало б інтелектуальні сили дитини» [5, 307].

Порівняння принципів трудового виховання школярів Г. Врецьони та В.Сухомлинського дає підстави стверджувати, що головним з них був принцип єдності праці і багатогранного духовного життя.

На думку В.Сухомлинського будь-яку працю дитини треба розглядати в тісному зв'язку з усім її духовним життям. «Людина живе не самою працею. Радості праці відкриваються перед нею лише тоді, коли їй доступні також інші радості, культурні цінності та духовні блага – художня література, музика, живопис, спорт, подорожі по рідному краю. Саме ці блага і цінності допомагають їй глибше осмислити і пережити радість творчості, творення» [5, 309].

На його думку, школа повинна добиватися того, щоб навчаючись, опановуючи знання, школярі створювали матеріальні цінності. «Поряд з працею, безпосередньо пов'язаною з навчанням велике значення має праця, основна мета якої – виховати моральні якості людини, дати кожному учневі радість, щастя суспільної праці, почуття гордості громадянина», - зазначає В.Сухомлинський [5, 309-314]. Цієї виховної мети досягають тим, пише В.Сухомлинський, що учні створюють матеріальні цінності великого суспільного значення. Однією з основних передумов психологічної підготовки молодшого покоління до праці він вбачав у тому, щоб просту працю на полі або на фермі молодь не сприймала тільки як застосування фізичних зусиль, а добиватися такого співвідношення роботи рук і думки, щоб фізична праця приваблювала юнаків і дівчат як сфера духовного зростання, вдосконалення.

На думку В. Сухомлинського і планувати трудову діяльність доцільно так, щоб учні протягом тривалого часу боролися за одержання матеріального результату в майбутньому, щоб у цій боротьбі переборювалися труднощі, щоб час цієї боротьби став певним етапом у духовному житті.

Одночасно, Г.Врецьона стверджує, що для досягнення мети у навчальному процесі потрібно будити, зміцнювати і утримувати зацікавлення дітей, яке має бути першою і останньою справою в кожному предметі. «Зацікавленість – то стан душі, який спочатку має вкоренитися в грудях самого вчителя, який буде будити і підтримувати його у своїх вихованцях [4-26-27]. Але для реалізації цього в практичній діяльності необхідно звернути увагу на хороший навчальний матеріал. При цьому, зазначає Г. Врецьона, належить враховувати те, щоб дітям подавали поняття та переконливі знання і навчали певних чес-

нот, відповідно їх віковим особливостям. «Для цього потрібна велика правдивість вчителя, який має добре розмірковувати над тим, як має бути підібраний навчальний матеріал, щоб він виконував виховну роль» [4, 57-58].

Провідною думкою концепції Г.Врецьони була необхідність матеріальної винагороди школярів. Він вважав, що за фізичну працю, оплату учням потрібно здійснювати дуже обережно та об'єктивно. Доцільно, щоб подяка за фізичну трудову діяльність зводилась до винагород у вигляді екскурсій, поїздок, і в меншій мірі націлювала учнів на звання грошових винагород. З цього приводу і В.Сухомлинський пише, що «в одних випадках матеріальні результати розподіляються між людьми, в інших вони за своїм характером взагалі не можуть бути предметом споживання. Учні створюють цінності, які є предметом індивідуального споживання (хліб, овочі, м'ясо), і цінності, що належать усьому суспільству (родючий ґрунт, ліс), тому у трудовій діяльності підростаючого покоління два види праці – безплатна і оплачувана. Плануючи співвідношення цих двох видів праці, доцільно орієнтуватися на глибинні зміни у суспільстві, де люди отримують дедалі більше життєвих благ із суспільних фондів споживання і незалежно від їх особистої праці. Питома вага таких благ у житті дітей незрівнянно більша, ніж у дорослих, і це покладає на нас, вихователів, велику відповідальність. «Тому наше завдання довести до свідомості учнів трудову цінність цих

благ, що їх вони дістають від суспільства безкоштовно» [6, 317-318]. Разом з тим, як Г.Врецьона так і В.Сухомлинський у своїх трактуваннях підкреслюють думку про те, що для старшокласників, велике виховне значення має й індивідуальна оплата, особистий заробіток. Отримуючи індивідуальну оплату за свою працю, вони вносять її до сімейного бюджету, що трактується як важлива умова виховання почуття обов'язку перед батьками.

Важливим положенням концепції трудового виховання учнів В.Сухомлинського є те, що загальноосвітня школа має ставити за мету дати учням професійну підготовку. За його твердженням: «Закінчивши школу, учень повинен лише орієнтуватися в головних галузях виробництва і мати вміння та навички, які полегшують свідомий вибір спеціальності» [6, 318].

Важливим шляхом трудового виховання учнів В.Сухомлинський вбачав у їх участі в гуртковій роботі. Саме в ній можна більш глибоко реалізувати прагнення учнів до інтелектуальної насиченої праці, до єдності роботи думки і рук. «Тут, стверджує В. Сухомлинський, трудові і розумові інтереси інтенсивніше диференціюються, кожний учень заглиблюється в певну галузь знань. І дуже важливо, щоб вибірковий інтерес до науки поєднувався з високою культурою праці» [6, 357].

Таким чином у таблиці представлено порівняльний аналіз ідей трудового виховання у педагогічній спадщині Григорія Врецьони та Василя Сухомлинського.

Ідеї трудового виховання у педагогічній спадщині Г. Врецьони та В. Сухомлинського

Ідея	Точка зору		Джерело
	Г.Врецьони	В.Сухомлинського	
Всебічного виховання дитини	Школяра треба сприймати як активного учасника виховного процесу, а педагогічною засадою школи має бути виховання людини.	Ідеалом школи є те, щоб у життя не вступала жодна невихована у розумовому відношенні людина. «Вся суть у тому, як відбувається життя знань у вкладній і багатогранній діяльності людини».	Врецьона Г./ Новомодні основи виховання// Шкільна Часопись.-1886. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибр. твори: У 5-ти т. — К.-1976.
Праця і тільки праця	«Золотими дарами природи, справжнім скарбом людини є розум, очі і руки, а матір'ю щастя-праця. Вона має бути для людини другою натурою, а все життя-одним робочим днем».	«Не може бути й мови про всебічний розвиток, якщо людина не пізнала радості праці... Потреба в праці, звичка і відповідальне ставлення до праці можуть сформуватися лише при наявності посильних і постійних трудових доручень, у праці радісній, без примусу і покарань, самостійній і творчій, корисній як для особистості, так і для суспільства».	Газета шкільна/ 1879.-Ч.14. Сухомлинський В.О./Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості//Вибр. Твори: У 5-ти т.-Київ.-1976.
Зацікавленість учнів у отриманні доброго результату.	«Зацікавленість-то стан душі, який спочатку має вкоренитися в грудях самого вчителя, який буде будити і підтримувати його у своїх вихованцях».	Планувати трудову діяльність потрібно так, щоб учні протягом тривалого часу боролися за отримання результату в майбутньому, щоб у цій боротьбі переборювалися труднощі, щоб час цієї роботи став певним етапом у духовному житті.	Врецьона Г. Воспитуюча наука // Шкільна Часопись.-1881.-Ч. 9. С.Барабаш. Філософія серця, або гуманізм Василя Сухомлинського. - Дзеркало тижня. – 2001. – № 39 (363) 6.
Необхідність матеріальної винагороди	Оплату учням необхідно здійснювати дуже обережно та об'єктивно. Краще, щоб подяка школярам за трудову діяльність була у вигляді екскурсій, поїздок і в меншій мірі була зорієнтована на грошові винагороди.	«Людина живе не самою працею. Радощі в праці відкриваються перед нею лише тоді, коли їй доступні також інші радощі, культурні цінності та духовні блага- художня література, музика, живопис, спорт, подорожі по рідному краю. Саме ці блага і цінності допомагають їй глибоко осмислити і пережити радість творчості і творення».	Врецьона Г.Тілесна праця як средство виховання// Шкільна Часопись.-1884.-Ч.15-17 Сухомлинський В.О./Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості//Вибр. Твори: У 5-ти т.-Київ.-1977.

Центральним у розвитку дитячої особистості є гармонія трудового та морального виховання	«Кожна людина лише тоді приходить до найвищого ступеня розвитку, коли у вповні освідченому тілі за-мешкає вповні образова-ний дух, бо і вчений, коли свого високого знання в теорії не може використа-ти в практиці, є так само однобічно сформований, як і практик, який своїм практичним справам, своїм фізичним трудам не може подати теоретичного до-ведення».	Особливого значення слід надати єдності трудової культури і загального розвитку- морального, розумового, естетичного, фізичного; розкриттю, виявленню і розвитку індивідуальності і праці, високій моральній сутності праці, її суспільно-корисній спрямованості. Педагог вважав за необхідне широко залучати дітей та молодь до різноманітних видів продуктивної праці. Природно, що трудове виховання розпочинається за шкільною партою, оскільки навчання є найважчою працею для школяра.	Врецьона Г. Тілесна праця як средство виховання //Шкільна Часопись.-1884.-Ч.13.-С.14. Зязюн І.А., Родчанин Е.Г. Гуман-ист. Мыслитель. Педагог: Об идеалах В.А.Сухомлинского // М., 1991.
---	--	--	---

Отже, проведеним порівнянням ідей Г. Врецьони та В. Сухомлинського з проблеми концепції трудового виховання школярів дозволив виокремити такі, що є спільними для них обох:

- виховна роль фізичної праці залежить від того, що і як робить людина своїми руками, як процес праці пов'язаний з ходом думки працюючого;
- від глибини мисленого проникнення в суть виконуваної роботи залежать і такі сторони мислення, як розумовий експеримент, а також спільна діяльність уяви і мислення;

- до практичних умінь і навичок, якими оволодівають учні, слід підходити не тільки з шкільного, навчального, а й з широкого життєвого погляду;

- кожна праця має мати зв'язок з теоретичним навчанням, а матеріали і знаряддя праці повинні бути дешевими і ні в якому разі не шкодити здоров'ю дітей;
- фізичну працю у школі слід розглядати не лише як засіб вибору місця в майбутньому житті, але й як незамінний засіб гармонійного розвитку особистості.

Література і джерела

1. Врецьона Г. Праця і витривалість / Г. Врецьона // Газета шкільна.-1879.-Ч.14.- С.105-106.
2. Врецьона Г. Тілесна праця як средство виховання / Г.Врецьона // Шкільна Часопись.-1884.-Ч.13-17.- С.99-137.
3. Врецьона Г. Реформи шкільної установи для народних шкіл / Г. Врецьона // Шкільна Часопись.-1880.-Ч.5- С.34-36.
4. Врецьона Г. Воспитуюча наука / Г. Врецьона // Шкільна Часопись.-1881.-Ч.9- С. 26-58.
5. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В. Сухомлинський // т. IV-К.: Радянська школа, 1977.- С. 306-316.
6. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В. Сухомлинський // т. IV-К.: Радянська школа, 1977.- С.317-358.

В публикации, опираясь на анализ архивных материалов научно-педагогического творчества Григория Врецьоны и избранные произведения Василия Сухомлинского, делается попытка раскрыть научные подходы ученых-педагогов XIX-XX века к проблемам трудового воспитания школьников.

Ключевые слова: трудовое воспитание, школьник, духовность, культура, общество, физический труд.

In the publication, based on analysis of archival materials, scientific and educational work of Hryhoriy Vretyona and selected works of Vasil Sukhomlynsky, the author makes an attempt to uncover scientific approaches scientists, teachers nineteenth and twentieth century on actual problems of labor education students.

Key words: labor education, child, student, spirituality, culture, community, physical labor.